



■ Andrey Mixayloviç Raçin
(Lomonosov adına MDU-da
Filologiya elmləri doktoru, professor)

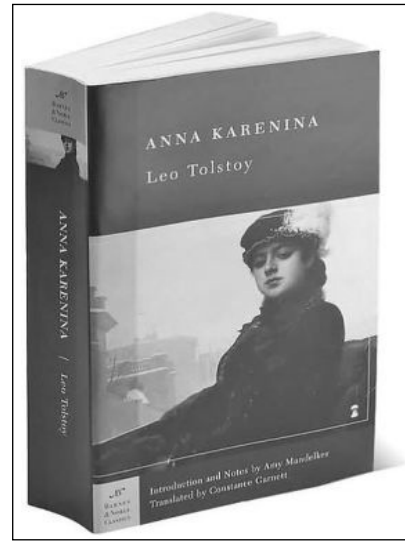
Romanın ilk nəşrlərində (həmin nəşrlərdən birində əsər ironik şəkildə "Afərin xala" başlığı ilə təqdim edilmişdir) qəhrəman nə fiziki görünüşcə, nə də mənəvi və daxili tərəfi ilə cazibədar deyildi. Onun əri daha yaraşlıq görünürdü.

Romanın süjeti Puşkinin "Yevgeni Onegin"i ilə yaxındır: "Aydındır ki, "Anna Karenina" "Yevgeni Onegin"in bitdiyi yerdən başlayır. Tolstoy güman edirdi ki, ümumiyyətlə hekayəni qəhrəmanın evlənmək istədiyimi düşünülərsə, yanırırlar. Demək olar ki, bütün yazdıqlarımda mənə özümü ifadə etməyim üçün bir-biri ilə bağlı düşüncələrimin toplusu rəhbərlik edirdi, amma hər bir fikir xüsusilə də sözlə ifadə olunan fikir qərar tutduğu dolaşılıqdan azad olduqda mənasını itirir, təsir gücü təhlükəli dərəcədə azalır. Dolaşılıq özü isə nə fikirlə baş verir, nə də onu sözlə ifadə etmək mümkündür. Sözlərlə ancaq obrazları, hadisələri, vəziyyəti təsvir etmək olar" (23 aprel 1876-cı ildə yazılmış məktubdan).

"Anna Karenina"nın müəllifi digər müxbir S.A.Raçinskiyə də oxşar şəkildə izahat verib: "A.Karenina haqqındakı qənaətləriniz mənə yanlış təsir bağışlayır. Mən əksinə, əsərin inşası ilə fəxr edirəm - ilmələr elə quraşdırılıb ki, hətta açarın harada olduğunu da görmək mümkün deyil. Mənim yaratmağa çalışdığım da elə bu idi. İnşaatin əlaqəsi fabulada və şəxslərin arasındakı

bından.

Tolstoy sanki Annaya haqq qazandıran vəziyyətlər yaradır. Yazıçı romanda digər kübar qadın olan Betsi Tverskinin münasibətlərindən yazır. Qadın həmin münasibətləri elan və bəyan etmədən cəmiyyətdə yüksək mövqeyi və hörmətini qoruyub saxlayır. Anna isə açıq sözlüdür, Vronski ilə münasibətlərini gizlətmir və ərindən boşanmağa hədəflənir. Bununla belə, Tolstoy Annanı Tanrının adı ilə mühakimə edir. Ərinə xəyanətin cəzası qəhrəmanın intiharı ilə nəticələnir. Onun ölümü ilahi ədalətin təzahürüdür: Tolstoy romana epıqraf olaraq İncildən Tanrının kəlamını seçmişdir: "Qisas almaq mənə məxsusdur, əməllərin cəzasını mən verərəm". Anna həyatına intiharla son qoyur, lakin bu ölüm Tanrının mükafatı olur - Annanın ilahi cəzasının mənası Tolstoy tərəfindən aşkara çıxmır. (Bundan başqa Tolstoyun fikrincə ali məh-



qrafına Lidiya İvanovna kimi rəhmsiz və riyakar, dindar təbiətli qadınlar qadirdir. "Romanın epıqrafı öz birbaşa mənasında o qədər xüsusidir ki, oxucunun ona digər mənalardan verməsinə də səbəb ola bilər: "Qisas almaq mənə məxsusdur, əməllərin cəzasını mən verərəm". Ancaq Tanrı cəza vermək hüququna sahibdir, insanların isə mühakimə etmək hüququ yoxdur. Bu, tək-cə fərqli mənə deyil, həm də ilkin mənaya əks mövqedir. Romanda həll edilməmiş mövzunun - dərinliyin, həqiqətin və beləliklə də həll edilməzliyin pafosu getdikcə daha aydın nəzərə çarpır. "Anna Karenina"da bir-cə müstəsna və qeyd-şərtsiz həqiqət yoxdur - burada bir çox həqiqətlər yanaşı mövcud olub eyni anda öz aralarında qarşılaşır" - Y.A.Maymin epıqrafı bu cür şərh edir.

Amma bu məsələyə başqa cür şərh də vermək olar. Məsihin kəlamına görə "sizə verilən qədr də sizdən tələb olunacaq". Annaya sədaqətli Betsi Tverski və ya Stiv Oblonskidən daha artıq nemət verilib. Anna onlardan ruhən zəngin və həssasdır. Bu cür izah romanın tamamlanmış birinci redaksiyasında epıqrafın mətndəki mənası ilə uyğun gəlir: "Ailə qurmaq bəziləri üçün əyləncə, digərləri üçün isə dünyadakı ən müdrik hadisədir". Anna üçün ailə, nikah zarafat deyil, elə günahı da bu səbəbdən ağırlaşır.

Tolstoyun romanında üç süjet xətti - üç ailənin hekayəsi birləşir. Bu üç hekayə eyni zamanda oxşar və fərqlidir. Anna seçim qarşısında qalarkən ailəsinə məhv edərək eş-qə üstünlük verir. Qardaşı Stiv Oblonskinin arvadı Dolli xoşbəxtliyin və övladlarının rifahı naminə ərinin xəyanəti ilə barışır. Konstantin Levin Dollinin gənc və gözəl bacısı Kiti Şərbatski ilə evlənərək həqiqətdən ər və arvadın eyni cür düşünüb hiss edərək vəhdət yaradacağı mənəvi cəhətdən də saf ailə qurmağa hədəflənir. Bu yolda tamah və çətinliklər onu izləyir. Arvadı Levini anlamır: Kiti onun xalqla yaxınlaşmaq arzusunda yabançıdır.

Q.Y.Qalaqan (Qalina Yakovlevna Qalaqan - 1935-2014. Rus ədəbiyyatçısı, filologiya elmləri namizədi - X.N.) romanın qəhrəmanlarının taleyini, onların həyat seçimini Tolstoyun "Etiraf" adlı traktatında xatırladığı yolçu və əjdaha haqqındakı şərq əfsanəsinin izahı ilə uyğunlaşdırır.

Davamı səhifə 19-da

Qraf Lev Tolstoyun "Anna Karenina" romanında "Ailə düşüncəsi"



məsi və ya ərə getməsi ilə başlamaq lazımdır. Puşkinin ahəngdar dünyasında qorunub saxlanan nikah tarazlığı romanın həyəcan dolu dünyasında dağılıraq bərhad qalır. Amma hər halda "Anna Karenina"da əfsanə faciəyə qələbə çalır. Lev Tolstoyun romanda "ailə düşüncəsi"ndən ilhamlanmasına baxmayaraq, Levinə dinclik verməyən həyatın mənasının axtarışları sevginin və ya ailənin astanasında deyil.

Roman "Hərb və sülh" əsəri kimi "dolaşılıqlı"lara söykənir. Hadisələr qəhrəmanın ölümündən sonra da davam edir. Müəllif əsərin konstruktiv prinsipini izah edərkən ayrıca nəşrin hazırlığında iştirak etmiş N.N.Straxova (Nikolay Nikolayeviç Straxov - 1828-1896. Rus filosofu, publisist, tənqidçi - X.N.) yazırdı: "Əgər mən roman vasitəsilə çatdıracağlarımı sözlə ifadə etmək istəsəydim, ilk başda yazdığım romanı yenidən yazmalı olacaqdım. Və əgər uzaqgörən tənqidçilər mənim ancaq bəyəndiyim hadisələri, məsələn, Oblonskinin nahar etdiyi səhnəni və Kareninanın çiyinlərinin formasını təsvir et-

münasibətlərdə (tanışlıqda) deyil, daxili əlaqədədir. Doğrudur, siz onu orada axtarmırsız və ya biz əlaqəni başqa cür başa düşürük. Amma diqqətlə baxsaz, mənim əlaqə pərdəsi altında güman etdiyimi - bu işi mənim üçün mühüm edən əlaqə məhz oradadır, tapa bilərsiniz".

Müəllif özü əsəri "geniş, müstəqil roman" adlandırır.

Əsas qəhrəman Anna Karenina incə təbiətli, vicdanlı şəxsdir, sevgilisi qraf Vronski ilə həqiqi, möhkəm hisslərlə bağlıdır. Annanın əri yüksək çinli məmur Karenin sanki qəlbətsiz və rəhmsizdir, amma bəzi məqamlarda həqiqi xristiana məxsus mərhəmətli hisslərini büruzə verə bilir. "Karenin" yunan dilində (Homerin əsərində) "baş" mənasını ifadə edir. 1870-ci ilin dekabrında Tolstoy yunan dilini öyrənirdi. Tolstoyun oğlu Sergeyə etirafına görə "Karenin" soyadı bu sözdən emələ gəlib. "Görəsən, Annanın ərinin bu soyadla adlandırmasının səbəbi Kareninin məhz qəlbi ilə deyil, beyni ilə qərar verməsidir?" - S.L.Tolstoyun "Anna Karenina"da həyat lövhələri" kita-

kəmə qarşısına tək-cə Anna deyil, həm də digər günahkar personajlar, xüsusilə də Vronski çıxmalıdır. Tolstoyun nəzərində Annanın günahı qadın və ana vəzifələrindən boyun qaçırmasıdır. Vronski ilə münasibətlərinin bitməsi tək-cə evlilik andının pozulması deyil. Bu hadisə Kareninlər ailəsinin məhvinə səbəb olur: onların oğlu Seryoja anasız böyüyür, Anna ilə əri isə oğullarının uğrunda öz aralarında mübarizə aparırlar. Annanın Vronskiyə sevgisi fiziki marağın üzərində hökm edən mənəvi başlanğıcdan yaranan ali hiss deyil, kor-koranə və məhvə aparıcı ehtirasdır. Onun simvolu Anna ilə Vronskinin eşqlərini bir-birinə etiraf edən zaman baş verən çovğundur. Anna şüurlu şəkildə ailəni mühafizə edən ilahi qanunun əleyhinə gedir. Müəllifin nəzərində onun günahı məhz bundadır.

Sonralar Tolstoy "Anna Karenina"nın epıqrafındakı İncil kəlamı haqqında yazırdı: "İnsanlar bir çox pisliyi özlərinə və bir-birinə o səbəbdən edir ki, zəif, günahkar insanlar digər insanları cəzalandırmaq hüququnu öz üzərlərinə götürsünlər. "Qisas almaq mənə məxsusdur, əməllərin cəzasını mən verərəm". "Ancaq Tanrı cəzalandırır, özü də insan vasitəsilə". A.A.Fet (Afanasi Afanasyeviç Fet - 1820-1892. Rus şairi, tərcüməçi - X.N.) qeydlərində yazırdı: "Tolstoy "cəzanı mən verərəm" kəlmələrini əlahəzrətin çubuğu qismində deyil, hadisələrin cəza gücü olaraq qeyd edir". Ağır nəsihət, yaxınlarını mühakimə etmək arzusu Tolstoy tərəfindən rədd edilir - buna ancaq Karenini Annanın əleyhinə kökləyən

“Etiraf”da Tolstoy həyatın qorularından qoruna bilmək üçün dörd üsul haqqında yazır: bunlar cahillikdən qurtulmaq, epikürlükdən (Epikürlük - şəxsi komfortunu hər şeydən üstün bilib, onun qayğısına qalmaq. Həzz və zövqlər ardınca daimi təqibdir - X.N.) qurtulmaq, güc və enerjinin sərfi (intihar bacarığı) və zəiflikdən xilasdır (həyatda illüziya ümidi zamanı mənə və qurtuluş əldə etmək). Əvvəlcədən özünü məhv etməyə yönələn “Bu yollardan (hələ traktatdakı öz fəlsəfi-simvolik izahına qədər) hər biri (təkcə “Dərketmə” yolu deyil) “Anna Karenina”nın bədii məxəzində obrazlı mücəssməsini əldə etmişdir. Rus “ziyalı kəsiminin” taleyini simvolizə edən və daxilən bir-biri ilə sıx bağlı olan bixəbərlərin yolu (Karenin və Vronski), epikürlük yolu “Stiva Oblonski”, “güç və enerji yolu” (Anna) və “zəiflikdən dərketməyə doğru uza-

mirlə çalışan mujiki gördüyü yuxuları da simvolikdir. Onun obrazı dəmiryol işçilərinin obrazları ilə, eyni zamanda təhlükə və ölümle həmahəngdir. Metal və dəmir yolu romanda qorxu mənasına malikdir.

Kompozisiyanın zərif və dərin təsnifatı, romandakı təsadüflər haqqında poetika çex yazıçısı Milan Kunderaya məxsusdur: “Anna romanının əvvəlində Vronski ilə qəribə şərtlərdə görüşür. Qadın az əvvəl kiminsə qatarın altına yıxıldığı perronda dayanıb. Romanın sonunda Anna özünü qatarın altına atır. Romanın əvvəlində və sonunda eyni motiv yaradan bu simmetrik kompozisiya sizə “əsl roman” təsiri bağışlaya bilər. Razılaşaram, amma bir şərtlə ki, “roman kimi” sözünü “quraşdırılmış”, “süni”, “həyata bənzəməyən” deyə başa düşməyəsiz. Zira, insan həyatı məhz bu cür qurulur.

O, həm də musiqi əsəri kimi quraşdırılır. Gözəllik hissi ilə tanış olan insan təsadüfi hadisəni (vağ-

zə sevgisi ilə yeni həyat əldə edərkən: yeni həyata başlamır, qızını sevmə bilmir, sevgilisi onu başa düşmür.

“Anna Karenina”da Tolstoy daxili monoloq üslubundan, xaotok, davamlı olaraq dəyişən müşahidələrin, ətraf aləm və qəhrəmanın düşüncələrinin (Annanın dava-dalaşdan sonra Vronski ilə vağzala getməsi) təsvirindən istifadə edir.

“Anna Karenina” təkcə bütöv şəkildə fəlsəfi anamlı əsər deyil, həm də aktual mövzudur. Romandakı hadisələr 1873-1876-cı illər aralığında baş verir, müəllif kəndli islahatlarından, azad məhkəmənin yaradılmasından, hərbi islahatdan, dirçəlməkdə olan serblərə kömək məqsədi ilə könüllü hərəkətdən bəhs edən ən zəruri mövzulara müraciət edir. Tolstoy islahatları olduqca sərt qiymətləndirir: qərb müəssisələrini düşünmədən qəbul etmək zərərlidir, mülkədar təsərrüfat sistemi sarsılmışdır. Qəbul edilən liberal düşüncələrə cəsərlə

dəyişikliklər və ya Nataşa Bezuxovanın, Qrafinya Rostovonanın həyatının geniş və əhatəli analizini aparmaq hansı mətləbdən xəbər verir? Qraf Tolstoyun özünün sözləri ilə desək, açıqlama analizinin minlərlə nüsxəsində gizlənir, məsələn, sevdiyi atının onurğasının qırılması fonunda qraf Vronskinin hissləri özlüyündə “qəbahətli” əmələ bənzəmir. “Bundan pul və şöhrət əldə etmək ona xoşdur”, bizimçün isə “cəmiyyətə”, əsasən kübar cəmiyyətə məxsus insanları əks etdirən gözəl bədii güzgüyə baxmaq olduqca maraqlıdır (Tolstoyun “Təhsilin tərəqqisi və tərifi” məqaləsindən).

Sol radikalarda olduğu kimi, mühafizəkar tənqiddə də roman ali kübar həyatı əks etdirən əsər olaraq qələmə verilir (V.Q.Avseenko “Qraf Tolstoyun yeni romanı münasibəti ilə” 1877). Amma romanın jurnal variantının naşiri M.N.Katkov romanın ideyasını köhnəmiş hesab edirdi (Russkiy vestnik. 1877).

Roman qeyri-ideoloji tənqid zamanı da yetərincə qiymətləndirilmədi. Əslində isə, roman həqiqi qiymətini ala bilməmişdir. A.V.Stankeviç “Vestnik Yevropı”nın (1878) səhifələrində Tolstoyun bir deyil iki roman ərəşəyə gətirdiyini iddia edərək müəllifi kompozisiya və janr qanunlarını pozmaqda günahlandırır.

Yazıçılar arasında romanı təkcə F.M.Dostoyevski yüksək qiymətləndirmişdir. M.Saltikov-Şedrin bütün radikal tənqidçilər kimi əsərin zərərlə tendensiyaya malik olduğunu bildirdi. Nekrasov isə alçalıcı epiqramdan istifadə edərək yazırdı:

Tolstoy, sən səbr və istedadınla sübut etdin ki, “eyş-işrətlə məşğul olmamalıdır” qadın. Anadır, qadındır o - gərəkdir çalışıb Kimsəyə hallandırmasın adın.

Qərbyönümlü Turgenev “Anna Karenina”nın hələ ilk fəsilləri çap edildiyi zaman A.S.Suvorini 14 mart 1875-ci il tarixli məktubunda kinayə ilə “Moskvanın slavyanpərəst mülkədarlığına, yaşı ötmüş pravoslav qızlarına təsiri haqqında” qeyd edir. Tolstoyun real ictimai mövqeyi həmin illərdə bəzi təfəsilatlarda sadəcə slavyanpərəstliklə uzlaşmışdır. N.N.Straxova məktublarından birində Tolstoy aydın və kəskin şəkildə bildirmişdir: “İkisindən birini seçməli: ya slavyanpərəstliyi, ya da İncili”.

Yazıçının mövqeyinin slavyanpərəstlikdən fərqi N.K.Mixaylovski tərəfindən dəqiq qeyd edilmişdir. Ümumiyyətlə, slavyanpərəstlər Tolstoya qərbyönümlülərdən daha yaxın idi. Hətta həyatının qurubunda da Tolstoy aşkar şəkildə kilsənin, provoslavlığın əleyhinə mövqə nümayiş etdirirdi. 19 iyul 1905-ci ildə Lev Nikolayeviç slavyanpərəstlər haqqında söhbət açmışdır:

- Onlar üçün ilkin planda mütləqiyyət dayanırdı; ikinci planda - provoslavlıq; üçüncüdə - xəlqilik. Rus xalqına ehtiramla. Mütləqiyyəti elə təsvir edirdilər ki, qərəzsiz, arbitr olan çar kimi. Qərbçilik uzaqlaşdırır - deyirdi L.N. - Qərbdə bizim əvvəlcədən söylədiklərimizi təkrarlayırlar... daha sonra isə insanlar gözəlləşir...” (D.P.Makovitskinin Yasnaya Polyanadan qeydləri. 1904-1910)

Mənbə: portal-slovo.ru

Rus dilindən tərcümə edən:
Xatirə Nurgül

Qraf Lev Tolstoyun “Anna Karenina” romanında “Ailə düşüncəsi”

nan yol (Levin) romanın sosial-fəlsəfi istiqamətini təyin edir.”

Mübahisəyə səbəb ola biləcək bəzi məqamlar da var. Annanın intiharını - bunun “fəlsəfi” mənada həyatına son qoymaq deyil, sevgilisinin ona qarşı soyuq davranışını düşünən bir qadının intiharı olduğu olduqca mühümdür - “güç və enerjinin” çıxışı adlandırmaq çətinidir. Amma yenə də romanın və traktatın əsas quruluşunda bu cür təsdiqlənir.

Levinin Kiti ilə evlilik tarixçəsi, onların nikahı və Levinin mənevi axtarışları avtobioqrafikdir. (Onun soyadı Lyovinin kimi səslənir. Tolstoyu ailə çevrəsində adının rus mənşəyinə görə “Lyov Nikolayeviç” adlandırırdılar). Bu, bir çox məqamlarda Lev Nikolayeviçlə Sofya Andreyevnanın nikahı və ailə həyatını əks etdirir. (Beləliklə, Levinlə Kitinin söhbəti Tolstoyun Sofya Andreyevna ilə yazıçının arvadının gündəlikdə qeyd etdiyi söhbəti ilə eynidir). Romanın digər personajları da asanlıqla tanınır (məsələn, Levinin qardaşının pro-brası yazıçının qardaşı Dmitri Nikolayeviçdir).

Romanın fərqləndirici bədii xüsusiyyəti öncəgörmə və xəbərdarlıq vəziyyətini yerinə yetirən situasiya və obrazların təkrarlanmasıdır. Anna Vronski ilə dəmiryol vağzalına tanış olur. Anna ilk görüşdə, yeni tanışının ona marağını hiss etdiyi anda qatar qoşqucusu əzilib həlak olur. Elə Vronski ilə Annanın bir-birinə sevgi etirafı da dəmiryol stansiyasında baş tutur. Vronskinin Annaya qarşı soyuq münasibəti qadının intiharına səbəb olur: Anna özünü qatarın altına atır. Dəmiryolu obrazı romanda ehtiras, ölüm qorxusu, soyuq və ruhsuz dəmir motivləri ilə uzlaşır. Annanın ölümündə Vronskinin günahı at yarışları səhnəsində Vronskinin səriştəsizliyi ucbatından Fru-Fru adlı gözəl atın onurğasını sındıranda sezilir. Atın ölümü sanki Annanın taleyini xəbər verir. Annanın də-



zalda ölüm) həyatının kompozisiyasında həmişəlik qalacaq motiv şəklinə salır. İnsan həmin hadisəyə qayıdır, onu təkrarlayır, dəyişir, inkişaf etdirir - o, yazdığı sonatının mövzusu üzərində çalışan bəstəkar kimidir. Axı, Anna başqa cür də intihar edə bilərdi! Amma vağzal və ölüm motivi - sevginin yaranması ilə əlaqəli bu unudulmaz motiv onu qəmli gözəlliyi ilə ümitsizlik anında cəlb edir. İnsan özü də hiss etmədən hətta ən çıxılmaz vəziyyətdə belə öz həyatını gözəllik qanunları ilə yaradır.

Romanın başdan-ayağa təsadüflərlə, sirli görüşlərlə dolu olduğunu düşünmək doğru olmaz (məsələn, Vronskinin vağzal və ölümle görüşü kimi), amma ömrünün sonunda bu cür təsadüfləri gözədən qaçıran insanı qınamaq mümkün deyil. Bununla da onun həyatı gözəllik ölçüsündən məhrum olur. (M.Kundera. “Varlığın dözülməz yüngüllüyü”. Roman)

Vronski ilə Annanın perronda görüşü zamanı saxtanın, qasırğanın baş verməsi də simvolikdir. Bu, məşum və qarşısalınmaz ehtirasın işarəsidir. Annanın doğuş zamanı ölüm təhlükəsinin olacağı barədə xəbərdarlıq edildiyi yuxusu da dərin mənə kəsb edir: Anna doğuş zamanı vəfat edir, lakin qızını dünyaya gətirərkən deyil, Vronski-

etiraz edən ideoloq-qəhrəman isə Levindir.

“Tolstoyun romanına əsasən daxilən kəskin ziddiyyətlərlə dolu olan, dəyişkən xarakterli islahatlar dövründəki prosesləri dərindən öyrənmək mümkündür. Bu dövrdə həqiqətən də “hər şey tərsinə çevrilir və yoluna düşür”. Bu kimi fikirlər dövrü olduqca dəqiq xarakterizə edir”. (Maymin Y.A. “Lev Tolstoy”)

“Anna Karenina”nın tənqidde bəxti “Hərb və sülh”dən də az gətirib. Bədxah tənqid romanı yüksək cəmiyyətin mədhi və tərifi kimi qəbul edir, həmin dövrün nəhəng tənqidçisi N.K.Mixaylovski Tolstoyun pedaqoji baxışlarını analiz etməyə üstünlük verərkən praktiki olaraq romanı rədd edirdi və “Anna Karenina”nın kübar cəmiyyətin romanı olduğunu bildirirdi. “Tolstoyun sağ və sol əli” məqaləsində romanın müəllifi haqqında qeyd edir: “Doğrudur, burada o, cəmiyyətin (insaniyyətdən kənar olmasa da) əsasən məhz bu təbəqəsinin maraqlarının, hiss və düşüncələrinin yaxın olduğu insan kimi məmnunluq duyur. Elə buradan da qraf Tolstoyun düzgün hesab etdiyi yolundan dönməsi baş verir, onun sağ əli də bu yerdən başlayır”. Həqiqətən də, Anna Karenina ilə qrafın yavəri Vronskinin qarşılıqlı sevgisindəki gözəllik